

ARAP OTORİTERLİĞİNİN DÖNÜŞÜMÜ

Arap Baharı, gerek siyasi gerekse akademik çevrelerde bir uyandırma çağrısı işlevi görmüştür. Ezber bozan, yaratıcı muhayyileyi devreye sokan, zihinsel ufukları ve düşünsel evreni genişleten bir etki oluşturmuştur. Ne siyasetin pratiği, ne de bilimi eskisi gibi olamayacak. Arap otoriterliği ve cebir devleti artık hem düşünsel planda hem de Ortadoğu güncelinde geri dönmeyecek şekilde dönüşüme uğramıştır.

Bülent ARAS

Arap Baharı siyaset çevreleri için tam bir sürpriz oldu. Siyaset yapıcılar bu ölçekte bir gelişmeyi öngörememek ve doğru politikalar üretmemekle itham edildiler. Böylesine bir bölgesel hareketlenmeyi siyaset yapıcılarının gündemine doğru zamanda tespit ederek taşıyamayan planlama ve istihbarat yapıları eleştirilerden payını aldı. Tunus'ta başlayıp Ortadoğu ve Kuzey Afrika'ya hızla yayılan kitlesel protestolar, yönetim ve rejim değişiklikleri ortaya yeni bir kolektif bilinç çıkardı. Bu kolektif bilinç bölgede yaşayan bütün halklar üzerinde tesir icra eden ulus-ötesi bir yayılma (intişar) niteliğini haiz.

Bölgeyi dönüştüren kolektif bilincin yaşadığı ilk intişar değil, daha önce İslamcılık ve Arap Milliyetçiliği üzerinden ulus-ötesi tesir icra eden akımlar görüldü. Ancak bu kez yaşanan beklenmedik bir şekilde ve alışlagelenin dışında bir etkileşim. Yeni kolektif bilincin ezber bozan bir yanı var. Bu anlamda Amerika'dan Çin'e, AB başkentlerinden Ortadoğu ülkelerine siyasetler ve bürokratlar ezberlerini hızla değiştirip, yeni döneme uyum sağlama çabasına giriştiler. Arap Baharı'nın ortaya çıkışında etkilerinin olmadığını fark eden bölgesel ve uluslararası aktörler gidişat üzerinde rol oynama mücadelesine giriştiler. Amerika'nın Libya, Rusya'nın Suriye, Suudi Arabistan'ın Mısır politikaları bu çabanın örnekleri.

Üniversiteler, araştırma merkezleri ve uzmanlar arasında da Arap Baharı'nın algılanması ile ilgili durum farklı değil. Geniş bir coğrafyanın sosyolojisi, ekonomisi, siyaseti ve uluslararası ilişkilerini derinlemesine etkileyen bir dönüşüm akademinin öngörü sınırları dışında kalmıştır. Muhammet Bouazizi'nin kendini ateşe vererek fişegini yaktığı Arap Baharı, hızla akademinin gündemine girmiş, yeni nesil bir Ortadoğu ve Kuzey Afrika çalışmaları ümidi belirmiştir. Arap otoriterliğinin tarihi boyunca karşılaştığı en büyük meydan okumanın anlamlandırılması, uzun soluklu bir akademik gündem konusu. Hali hazırdaki bilimsel altyapı, Arap otoriterliğinin varlığını nasıl sürdürdüğü üzerinde şekillenmekteydi. Arap Baharı ile otoriter yönetim tarzının ortadan kalktığını söylemek mümkün değil. Ancak eskisi gibi olmayacağını öngörmek zor değil.

Arap Dünyası'nda Otoriterlik

Arap otoriterliği bir anlamda bölgeye dünyanın geri kalanı ile karşılaştırıldığında istisnai bir nitelik

katıyor. Bu niteliğin sürdürülebilir olması çeşitli sebeplerle açıklanıyor. Toplumsal sebepleri olarak sivil toplumun zayıflığı, muhalefet kültürünün olmaması, kitlelerin manipulasyona açık yapıları sayılıyor. Ekonomik olarak kayırmacılık, kayıt dışı ekonomi, seçici liberalleşme, siyasi olarak ise muhalefete baskı ve yıldırma, seçim hileleri ve otokratik yönetimler üzerinde duruluyor. Açıkta kalan alanlar ise kültürel yaklaşımlarla tamamlanıyor.

Ancak mevcut literatür bir şekilde 2011'de başlayan Arap Baharı gerçeğinin uzağında kaldı. Yeni kolektif bilincin yol açtığı şok tesirinin akademik alanda açılımlara yol açması kaçınılmaz. 1989 sonrası demokrasinin yeni dalgasının neden Arap ülkelerine uğramadığı tartışması, bölgeye istisnai bir otoriter yönetim kuşağı damgasını vurarak sona ermişti. Arap Baharı bu anlamda ilginin bittiği bir noktada patlak verdi. Demokrasinin üçüncü dalgası Arap ülkelerine uğramamıştı. "Demokrasinin dalgaları" üzerinden giden Arap siyaseti tartışmalarıyla temsilen "dalga" geçen reel bir durum ortaya çıktı.

Arap Otoriterliğinin "Zindeliği"

Arap otoriterliğinin "zindeliği" üzerine 2004 yılında yazan Eva Bellin demokratikleşmenin ön koşullarının eksikliği yerine, otoriterliğin zindeliğinin sebepleri üzerinde durdu. Bellin'e göre Arap ülkelerinin cebir devleti, dört unsur ile otoriterliği tahkim etmektedir. Bunlar otokrat yapıların mali gücü, uluslararası destek ağına sahip olmaları, düşük düzeyli kurumsallaşmaları ve toplumsal seferberlik kabiliyetinin zayıf olması. Bellin'in modelinin bulunduğu çerçeve, ilk ikisinin olmazsa olmaz varoluşsal gereksinim, diğer ikisinin ise cebirin şiddetini belirleyen unsurlar olduğunu iddia ediyor. Bu model, 1990'lı yılların başında Arap ülkelerinde kısa süreli demokratikleşme baskısı, zaman zaman ortaya çıkan toplumsal hareketlenmeler ve bunların karşısında otoriter yapıların değişen oranda cebirini açıklamada diğer yaklaşımlardan daha iyi bir çerçeve sunmuştur.

Arap Baharı, Bellin'in dört unsurunu ve tesirlerini icra ettikleri ortamı dönüşüme uğratmıştır. Toplumsal seferberlik görülmemiş bir şekilde otoriter yönetimlerin karşısına varoluşsal bir tehdit olarak ortaya çıkmıştır. Artık cebri belirleyen ikincil bir faktör değil, doğrudan otoriter yapıları dize getiren bir role evrilmiştir. Uluslararası ittifak yapıları belirleyici de-

ğil, tesiri sınırlanan harici ve önemi azalan bir şekilde etkisini sürdürmekte. Siyasal oyun planı “içeride” kuruluyor, dışarıya ise uluslararası meşruiyet, siyasal ve ekonomik destekle etkili olmaya çalışıyor. İçeriye belirleme kabiliyeti, Arap Baharı öncesi döneme göre sınırlanmış durumda. Doğru anı hesaplama kaygısı, harici aktörler için yeni dönemin bir gerekliliği artık.

Arap Otoriterliğinin “Esnekliği”

Öte yandan, otoriter yapıların “mukavemeti” ve “dinçliği” sorgulanır hale geldi. Steven Heydemann otoriter yönetimlerin esnekliği ve öğrenme kabiliyeti üzerinde duruyor. Bellin 2012’de yenilediği Arap otoriterliği tartışmasında belirleyici faktörün ordunun protestolara müdahale edip etmemesi olduğunu söylüyor. Ordunun müdahale ettiği durumlarda otoriter yapılar varlıklarını sürdürüyorlar. Bellin orduyu ayrı bir aygıt olarak görmekte, daha geniş otoriter yapı ile sürekli yürüttüğü müzakereler ile pozisyon aldığını söylemektedir. Heydemann ve Bellin’in birleştiği nokta sekteryen ya da azınlık bağlantısının ordunun otonomisini azalttığı, otoriter yapının organik bir parçası haline getirdiğidir.

Arap Baharı sürecinde beklenen demokratikleşme yaşanmadı. Çatışma sonrası ortamlarda demokratikleşmenin ne kadar sorunlu bir süreç olduğunu biliyoruz. Latin Amerika üzerinde yapılan çalışmalarda gözlemlendiği gibi, Arap ülkelerinde otoriter yapıların farklı ölçeklerde geri geldiği gözleniyor. Bu yapıların esnekliği ve kendini yeniden ifade etme kabiliyeti, ortadan kalkmalarının kolay bir süreç olmadığını gösteriyor. Ancak bu durumda bile en iyi ifade ile Arap otoriterliği “kazazede” durumundadır. Arap Baharı ile doğrudan kitlesel protestolara maruz kalan ülkeler ve etkisini dolaylı hissedilen ülkelerin “otoriter kardeşliği” ayakta kalmanın artık taktik-stratejik bir kaygı olduğunu gösteriyor. Bu kardeşliği Rusya ve Çin gibi aktörlerle uluslararası hale getirmeye çalışıyorlar.

Demokratikleşmeye geri dönecek olursak, Alfred Stepan’ın Tunus üzerinden Arap Baharı tartışmaları, demokratikleşme yaklaşımlarının Arap Baharı karşısında çok fazla sözü olmadığını gösteriyor. Stepan laiklik ile ilgili “ikiz müsamaha” (devlet ve dinin hassas bir dengede karşılıklı müsamahası) yaklaşımının Tunus örneğinde müspet bir yansıması görüldüğü iddiasıyla, din-devlet ilişkilerinin siyasal toplum oluş-

Arap Baharı sürecinde beklenen demokratikleşme yaşanmadı.

Çatışma sonrası ortamlarda demokratikleşmenin ne kadar sorunlu bir süreç olduğunu biliyoruz. Latin Amerika üzerinde yapılan çalışmalarda gözlemlendiği gibi, Arap ülkelerinde otoriter yapıların farklı ölçeklerde geri geldiği gözleniyor. Bu yapıların esnekliği ve kendini yeniden ifade etme kabiliyeti, ortadan kalkmalarının kolay bir süreç olmadığını gösteriyor.

masına kaçınılmaz engel olmadığını söylemektedir. Stepan’ın asıl katkısı otoriter yönetimin artık Arap ülkeleri açısından “siyasi rejim” değil, bir “durum” olduğu tespitidir. Mevcut yönetimlere demokratik-otoriter melez yapılar demektir.

Arap Baharı, gerek siyasi gerekse akademik çevrelerde bir uyandırma çağrısı işlevi görmüştür. Ezber bozan, yaratıcı muhayyileyi devreye sokan, zihinsel ufukları ve düşünsel evreni genişleten bir etki oluşturmuştur. Ne siyasetin pratiği ne de bilimi eskisi gibi olamayacak. Arap otoriterliği ve cebir devleti artık hem düşünsel planda hem de Ortadoğu güncelinde geri dönmeyecek şekilde dönüşüme uğramıştır. Arap otoriter devlet yapılarının içinde bulunduğu “durum” tahayyüllerin ötesinde kendini ifadeye devam edecektir. Bu yazıda tartışılan dönüşüm ve yeni yaklaşımlar, velut bir araştırma alanına işaret etmektedir. Otoriter mukavemetten otoriter esneklik ve öğrenmeye, oradan rejim niteliğini kaybedip bir duruma dönüşen devlet yapıları siyasetin alanının genişlemesi ile eskiden olmadığı kadar “içerisi” ile ilgilenmeye zorlayacak. Çok uzun olmayan bir dönem içerisinde Arap siyasetinin özellikleri ile uğraşacağımızı, Arap otoriterliğinin dönüşümü ortaya koymaktadır. ○

Prof. Dr., Sabancı Üniversitesi ve Wilson Center. POMEAS (Project on the Middle East and Arab Spring) Akademik Koordinatörü